

SZAKOLCZAY LAJOS

„az élet csonttalanítva lesózva kipotyolva”

Kenéz Ferenc költészete

Ha csak annyit olvastam volna az életművéből, mint amennyit mutat egyik naplóbejegyzése (1988. február 23.) az álombéli verssorról – „madárszárny-függöny verdes / vértócsa-ablakban” –, már nyugodtan leírhatnám (le is írom!): Kenéz Ferenc (1944) abszolút költő. Az idézet áttelepülési könyvéből való, noha *A szabadulóművész* (1995) – minő groteszk önmeghatározás – szinte egész életében, mint *verssé* lett sors, ilyen ajzottságban élt. Úgy lett költő, hogy sokáig nem akart költő lenni (legalábbis a hagyományos értelemben nem), úgy vált karakteres, senkivel össze nem hasonlítható életmű gazdájává, hogy mert az erdélyi líra fősodrával szembemenni.

Nemzedéke, a Forrás második kirajzása (köztük Farkas Árpád, Király László) azzal különbözött az alapítók, a ma már *klasszikus*, Szilágyi Domokos és Lászlóffy Aladár avantgárdjától, hogy erősebben figyelt a haza, a szülőföld, a kisebbség ügyes-bajos dolgaira. Szinte váteszként tevékenykedve. Kenézt is meghatározta, nagyon is, eme különleges szenvedés-katedrális, ám ő kesernyés „dallá”, groteszkben bővelkedő társadalmi leleplezéssé alakította líráját. Nem pátyolgatta, hanem – bocsánat a kifejezésért – pofozta a szülőföldet.

Azt a szülőföldet, benne a kis hazát, Nagyszalontát, amely többek közt Arany Jánost és Sinka Istvánt adta a magyar irodalomnak. (Sinkáról később Kányádi Sándortól hallott.) Egy nagyszalontai születésű költő ne érezze azt az indító lökést, amelyet a főntebb említett nagyok jelentettek, és ne kívánna a nyomukba szegődni? Akkor mi az az irány, ami táplálhatja tollát?

Kenéz úgy lett költő, úgy vált egy tagadhatatlanul egyéni, senkivel össze nem téveszthető költészet birtokosává, hogy valójában nem akart (legalábbis a hagyományos értelemben) költő lenni. Azt égette billogként magára – s ettől sohasem szabadult –, hogy kíméletlen fogalmazással, egyéniségét csaknem fejszével faragva, a költészetet, miként mondotta volt egy interjúban, nem szakmai, hanem „élettani kérdésként” élje meg. Mikor verset írt, azzal a saját életét akarta létrehozni. Számára szülővárosa olyan hely volt, „ahonnan az ember repülni kívánkozott”. S hol akart landolni? Arra a fiatal költőnemzedéket útra bocsátó, Lászlóffy Aladár szerkesztésében megjelent *Vitorla-ének* (1967) 21. éved mellé című nyitó versének fölütése a jellegzetes példa: „...ha azt akarom, hogy segítsen a világot, / csak egyetlen helyen állhatok: / az én helyemen!...”

Dacos, önmagában bízó kijelentés. Amíg eljut valódi hangjáig – a kritika a harmadik, *Homok a bőröndben* (1972) című verseskönyvében észleli a valódi magára találást –, a küzdelmek küzdelmét nézve sok víz lefolyt a Maroson, illetve a Pece-parti Párizs, Nagyvárad (iskolaévek!) sokat megcsodált folyóján, a Körösön. Az *Ólomtáncnak* (1970) nem is annyira a pengetős gitárverse, a *Bennem-megkésett kamaszének* az érdekes – „Padlásszobában ül a galeri / s belőlük föltrombitál / az álom a vér és a sár / holdfényben trombita száll” –, sokkal inkább az *Eperfa* önmeghatározó drámája: „Alföldön születtem / súlyos arany-árnyékában a végtelennek”.

Miképp a zseniális őssel játszik, hiába a köznévvé avanszált tonnák, megérzi a végtelen kozmikus szorítását. Beláthatatlan az út? Mégis végig akar rajta menni. Nem dobja sutba minduntalan a forma (rím, ritmus) hagyományát – többek közt groteszkül kacagtató, naivan korszerű későbbi poémája, a *Lilike medika leveleiből* (2010–2011), amely társadalombírálatnak sem utolsó, bőven él ezzel a fogással –, hiszen az ugyancsak az *Ólomtáncban* megjelent zsolozsma ima-igazsága általa emelkedik szinte hangulati tökélyre. „– Adj erőt és hitet, én legbelső uram, / hogy bizonyág nélkül soha ne nyugodjam, / add meg, hogy dohányfüst s nyárfák alatt szépen, / csillagot-virágzón forrjon ki a vérem” (*Egyetlen*).

Ismétlem, a széttördelt szülőföld, amely „varázstalan / kopottas / csúnya”, a fojtott légzésre hasonlító rövidebb-hosszabb verssoraival ugyan megütközést kelthet, de átrendezése – jó lett volna, de meg nem adatott „Párizs / London / Róma” bűvkörében élni, nem is beszélve a valóságos ott születésről/lakozásról – egy irányba viszi az önmarcangoló szemlélődést. *A szülőföld átrendezése* va-

lójában így lesz létvers. S máris a fogalomnál vagyunk: nem a magasba nyújtózó fenyők, a magas bércek, a zöldellő és az elhagyhatatlan boglyákkal aranyba öltöző természet nyűgözi le az énekest, hanem fogadalma: mindig, mindenkor igazat írni! Így a dadogás is, miként az *Immár* közli, igazsággá válhat. „Mindnyájan oly folyékonyan / beszélünk immár // épp ideje hogy valaki / dadogni kezdjen.”

Kenéz lenyűgözően „dadog”. Rövid versben is, hosszú versben is. Úgy ír, fogalmazás közben abban az állapotban leledzik, mintha nyakán lenne a kötél. A *semmi* az ő létverse, a *nincs* az ő kalitkája, ahonnan végtelen kitartással meg akar szabadulni. Életigenlően. „...pokolian élvezték, hogy / kitaláltunk egy másik földgolyót, / ahol pici távcsövekben elfér az / egész világ, ahol óarany poharakból / isszuk a kék-Duna vizét, és / nagyokat, részegítő mélyeket / lélegezve kiáltottunk, hogy hazugság, / nem igaz, hogy fennebb ritka a / levegő, nagyon is jól, istenem, / gyönyörűen tudnánk élni mi is / idefenn, idefenn, idefenn, csak / ezt a nyavalyás, egymaréknyi földet / ne szorítanánk úgy a tenyerünkben, / ezt a lenti, igaz földet ne / szorítaná úgy a tenyerünk, míg / ujjaink között kiserken a fű, / míg kizöldül az aranyozott kicsi / földgolyón, a torony tetején, / ahol nincs, nincs, nincs semmi / másunk, amibe kapaszkodhatnánk” (*Torony gombján zöld fű*).

Ha a *Homok a bőröndben* a biztos talpra állás bizonyítéka, az *XYZ – Három vers* (1981) című kötet, amely elnyerte a kolozsvári Utunk Pezsgődíját, maga a csoda. Szétterülő összefogottságával, a gondolati libikókáján lengő kimondhatatlan kimondhatóság – történes nélküli történes – líra-receptjével. Ilyen nagy művekre szokás mondani, hogy a poétikus gyorsjárás és terpeszkedés, a körülírt világ (valamint az önálló világként világloló líra-benső) és a percenként nyakunkba omló létzuhatag nem más, mint *arkánium*. A Föld és az Ember gyógyszere.

Az *XYZ*, miként a költő közli, a ponthálóból küszködve, rángva szabadulni igyekvő versfutam példája. Bűntudat és örömmámor, a kimondhatóság versnyelvi alfa-bétája tükröződik benne. „Anynyira pontos, megbízható, hű / kakukkok voltunk, ki-kicsapódó / tulipánablakban olyan pontosan / kakukkoltunk, a kakukkszó / létünké lett, és a boltunk, / életünkéből boltot csináltunk, / s a boltban olyan boldogan szóltunk, / kakukk voltunk a kakukkos-órában / s jobban működtünk, mint a faragottak. // Lehetetlen kitérni többé, / a földgömb / eloldva tündököl, // egyetlen nyelv-émlék sugáron / függ életünk, / az árva-kék ököl. // És akik voltak, újra jönnek, / tálcákon hozzák kihűlt szívünket, / fölkinálják csere-áron, / perselyük homálylik / minden madáron. // Bedobsz egy érmét, a madár felrepül, / kattogó szárny alatt óra üt / legbelül, // bedobsz egy madarat, a tavasz felrepül, / kattogó sugárban kört repül, / visszaül, // bedobsz egy tavaszt, az égbolt kiderül, / kattog az Úristen, előre-hátra dül, / feddhetetlenül.”

Az asszociációs gazdagság egymástól távoli dolgokat (helyzeteket, képeket stb.) ránt egybe, s eme líra nehezekét – a nehezeket, amely révén, paradox, szárnyalni is tud – valójában a szociografikus valóság adja. A mítosz mint metaforikus bőség meglelgetheti a valót, de igazán a *föltárható* rejtezésben, úgy is mint a rendszert leleplező – a Securitate és egyéb szervek mocskát föltáró – *csavarban* jelenik meg iszonytató félelemmel a valóság. A vershez kapcsolódó emléket-magyarázatot, akárcsak a többi líradarab (*Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai költők; Ott mintha; Átutazóban a japán tanítónő...; A hollywoodi temető; Így van ez rendben* stb.) háttérét *A sóvárgás birodalma* (2015) közli. A régi és új naplót, az interjúkat s a negyvennégy *exkluzív* költeményt magában foglaló kötet, visszatekintő gesztussal, *emlékkönyvként* tiszteltetik.

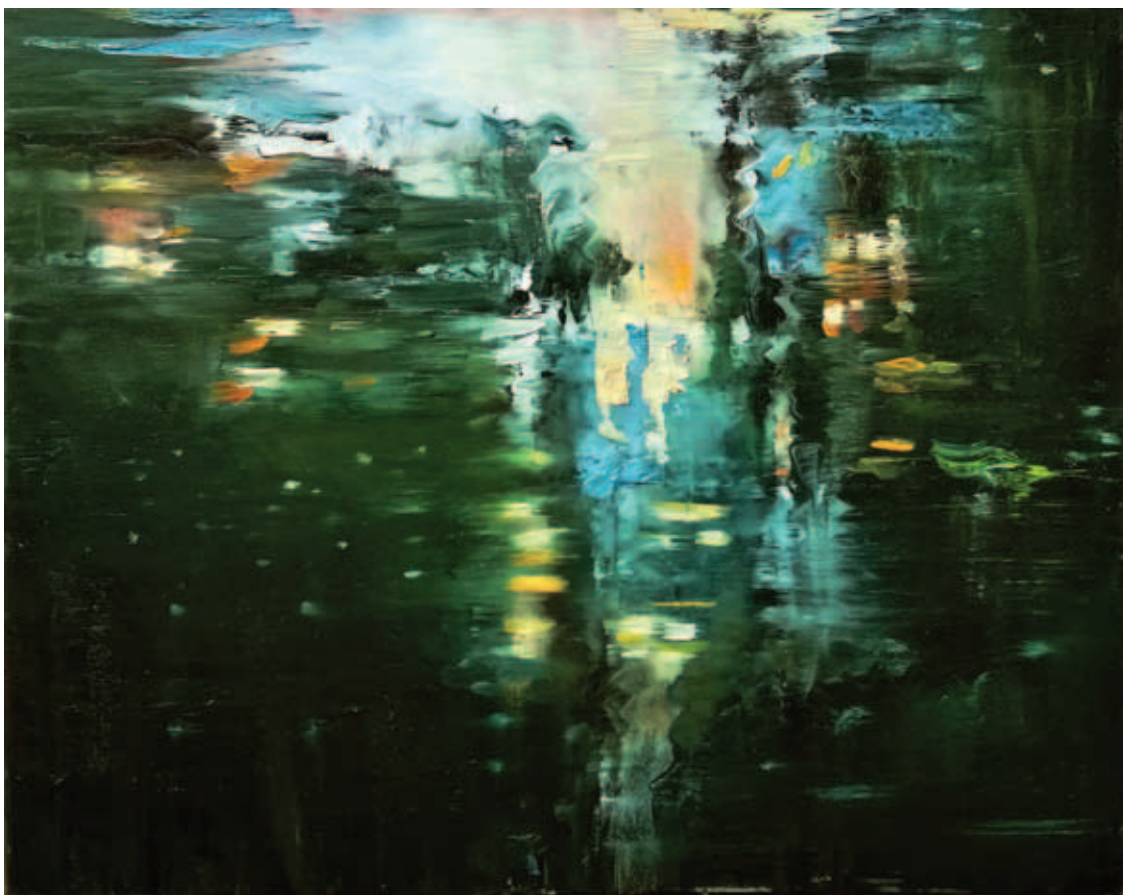
Emlékkönyv arról a vérzuhatagról, amely rátelepszik az ember mindennapjaira, a társadalmi és a magánéletre, a munkára, a családra, a szerelemre? Kenéz attól költő, hogy ezt a valódi és szimbolikus vérzuhatagot mint *mámoros emléket* kosárcájába teszi, s úgy sétál vele büszkén az álom piacán – írja is egy helyütt a krisztusi fölszólítást: „egyétek és vegyétek” –, mintha portékájára lenne vevő. Volna is – van is! –, csak azért annyira nem kelendő (főképp a kritikusok körében) az áru. Pedig első osztályú, kikezdetetlen, van sodrása, lendülete, fölhajtó ereje.

Hát persze, hogy bonyolult a megértés, mert „átstrukturálást”, képzelőerőt követel a megfejtés. Hiszen nem a latin-amerikai költőkről szólt a fáma, hanem az erdélyi magyar lírikusokról; annál a presszóasztalnál természetesen nem a Securitate beszerző ügynöke ült, hanem egy bomba (*Ott mintha*); ki mást talált volna meg a *fürkésző szem* az ágy alatt, mint a japán tanítónőt. És a hollywoodi temetőt sem a tengeren túl kell keresni, hanem nagyon is közelben. Ez utóbbiból két kis vers: „Csak mikor vér folyt, igazi vér, / le a falakon, szanaszéjjel, / akkor derült ki igazából / mi történt itt-ott, egy-egy éjjel. / Hollywood már borostyánban” (19); „élünk e sárga mikroszkópban, / aranyá-dermedő hazánkban, / s az remeg minden dobbanásban, / hogy Hollywood már borostyánban” (30).

ŐRY ANNAMÁRIA, Cím nélkül, 2019

KNYIHÁR AMARILLA, Vízükör VIII., 2016

FERENCZ S. APOR, Cím nélkül, 2019

HORVÁTH ROLAND, Babák a gyárnál (Indiánnal), 2019

Önostorozó célzattal üvölti, hogy „a szegyenverset meg kell írni”. Nem csupán magába, hanem nemzedékébe is hasít a kés. Könnyörtelenül. Többen vissza is utasítják a megvallás eme formáját. Ám ő – költeménye már jóval az áttelepülése után, Budapesten születik – megingathatatlan. „Felmentést semmilyen földi helytartó / nem igényelhet, és nem ígérhet, / nem prédikálhat és nem misézhet, / a szegyenverset meg kell írni, / meg kell írni a szegyenverset, / senki nem írja meg helyettünk, / helyettem s helyetted, / mindenki arra van ítélve, / hogy összes egykori / de, csakhogy, ám-bár, mégis / szavának hitellelét kikérje, / hogy elszámoltassunk tételesen, / vagylagosan és véglegesen. / Meg kell írni a szegyenverset. / A szegyenverset meg kell írni” (*A szegyenvers*).

Akarjuk, nem akarjuk, az egész életműben a létversről, illetve a létvers fokozatairól van szó. Egyszer drámai csomagolásban, másszor az avantgárd hintáján ringatózó, hol édeskés, hol naiv groteszk formában. Intenzitásuk sosem a terjedelemtől függ, hanem a kenézi látószög – azért megy magasra, hogy mind mélyebbre lásson –, eme harlekini bukfenc sziporkázó erejéről. Amelyben lemondás van és fölmagasztás van, megtalálás és elveszejtés van, az *elmenők* és az *ittmaradók* (mármint az Erdélyben maradók) közötti „vita” – ki-ki magának választja meg a körülményeket, vagyis hol akar élni – versben kifejeződő, álomversben még inkább megtestesülő dilemma megkerülhetlenségéről, fontosságáról. Többnyire filozofikus gondolatfutam a vers, szemérmesen letompított – épp ezáltal fölfokozott – hangulatot teremt magának a lírahős.

Ha az „énke” örül, annak jobbára a költészet révén megemelt valóságos alakok is hasznát veszik. Jóllehet elég távol esik egymástól Lilike, a főntebb már említett poéma főszereplője és a családi példatárat megtestesítő *Öregnapló* (*Anyai dédanyám füzetéből*) balladás hőse, ám összefűzi őket (az irdatlan távolság ellenére) a korrajz külön-külön is briliáns líraereje, hatékonysága. Lilikét, a marosvásárhelyi magyar orvosi egyetem medikáját (hallgatóját) azért teremtette meg az Isten, hogy haza írott levelecskéiben – 1956 is a tanulóévek között van – akarva-akaratlan leleplezze a beolvasztás stációit. Oly naivan hírel erről-arról, hogy szinte megnő a társadalmi gyalázatok (sok volt már akkor is belőle) kisebbségi magyarságra ráterpeszkedő súlya.

Ezzel szemben a néprajzi bölcselemnek sem utolsó, a szokásvilágot kikezdzhetetlen erkölcsében vizsgáló *Öregnapló ezernyolcszázötvenhétől ezernyolcszázkilencvenkilencig* terjedő 31 (!) verse olyan lírafutam, amelyben a paraszti lét megannyi ünnepe és fájdalma (munka, katonaság, születés, lakodalom, tanyaépítés, árverés, halál stb.) együtt egy hatalmas *létzongora*. Létzongora, amelyen a virtuóz költő szinte lefokozottságában is érvényes gazdagsággal játssza a *teremtés* szimfóniáját. Sorisméltódései – „Nagyon szép időjárás volt. / Nagyon szép időjárás volt. // Elértük az aratást, / Elértük az aratást. // Isten segedelmével be is takarított a férjem, / Isten segedelmével be is takarított a férjem, / hatvan vontató búzánk lett, hatvan vontató búzánk lett” (*Ezernyolcszázhetvennyolc*) – nem létcafrangok, hanem egy küzdelmes élet imakönyvébe szánt sorok.

Ilosvai Selymes Péter kéredezkedett ide, hogy hangulatot teremtsen egy megsüvegelésre méltó család – Kenéz őseinek – fölfuttatására? Sokkal inkább a költészetében jócskán bonyolult, áttűnéseiben és varázslataiban teremtő hevülettel megmutatkozó író találta meg magának azt a líraformát (szinte minden sorában Sinka fensége visszhangzik), amelyben a balladai egyszerűség homály nélkül is dinamikus családképet involvál. Mintha a csend apoteózisa le akarná gyűrni, maga alá akarná temetni a világ elviselhetetlenül éles zaját.

A sokoldalú életmű megannyi része közötti kapcsolatok föltárása könyvnyi – született-e Kenézről monográfia? – föltárást és vizsgálódást érdemelne. Nem tudom, melyik sarkát lengessem meg – mindenik összefüggő egész –, hiszen egyikben is, másikban is ott leledzik az igazmondó líra sarkköve: az egyenes beszéd. Az *Édesgyökér* (2011) hatvanként versének – az író megjelölésével: *gyermekrajzoknak* – alapozó szerepe (Sztálin halálával is virágzott az Éden) letagadhatatlan. A korábban már említett *A szabadulóművész* naplógyötrelme – a Magyarországra való áttelepülés intézése zűrösen pikáns három évéig tart – nem más, mint a megalázások sorozata. Ha ezekből az iszonytató fájdalom érződik, az ugyancsak ebben a kötetben megjelent *budapesti versekből*, bár a szerelem is hangot kap (*Huszadik budapesti vers*), a metropolisz idegensége. Amikor a költő a villamosmegállóban azzal fordul az egyik emberhez, utána a másikkal, majd a ki tudja, hányadikhoz is, hogy „Megbukott a diktátor!”, csöndes érdektelenség veszi körül. Rá se hederítenek az évtizede honos „idegenre”. Noha „rendes emberek voltak mind: várták a villamost” (*Huszonyedik budapesti vers*).

Az újságíróról, a kitűnő – nálunk szokatlannak, abszurdnak tetsző – gyermekversek írójáról sem szabad megfeledkeznünk, ám az életmű sava-borsa a líra. Kenéz költészetében nagy. A *Ven-*

déglétra (2012) című könyve három verset tartalmaz: *Szabadnak lenni mit jelent? – Kolozsvár-oratórium* (2009–2010); *Lilike medika leveleiből – Egy lelkes műkedvelő verses próbálkozásai*; *Odafenn pingált úrhajó* (2011–2012). Szokatlan az ilyen színvonalú verseskötet – három poéma (köztük a *Kolozsvár-oratórium* 86 oldalt számlál), három csúcspont. Lilike napsütötte leveleiről fentebb már szóltam. A mákófalvi színjátszóknak ajánlott *Odafenn pingált úrhajó* című, mindenképp színpadra teremtett, akár monodrámaként is előadható vígjáték (Csokonai Vitéz kisimult szemöldökráncait is ideemelve) egy falut röpit „disznóhólyagból” lett alkotmányával a világűrbe – hátha ott megtalálják az „égi Magyarországot”. „Fakanál-menyasszonyok” és „fakanál-vőlegények” násztáncával – hírosten bujálkodó jókedvvel.

A *Szabadnak lenni mit jelent?* Kolozsvár-képe, amelyet a megszenvedett valóság megannyi kis és nagy drámája tesz iszonytatóan (de érthetően) furcsává, éget, perzsel, fölkavar. Ha Kálmán Imre remeke, a *Marica grófnő* című operett álomképe – más műfaj, más módszer – hitelesen, esztétikailag kikezdetlenül kerül a színpadra (ilyen volt a Fővárosi Operettszínház 2001-es előadása), számomra igencsak elfogadható. S ugyancsak elfogadható a „kincses városból” kiábrándult, s oda mégis visszavágyó író oratóriumának pszichológiailag jól aláhúzott mondandója is. Már az *Előhangban* – valóság okozta összeütközés – izzik a dráma, hiszen a „Szép város Kolozsvár brummtatta brummtatta / Majd ott lakunk a Szamosnál brummtatta, brummtatta (– – –) / Hol minden piros-fehér-zöldben jár brummtatta brummtatta” felhőtlen vidámságra rácsap a vég. „Szép város Kolozsvár brummtatta brummtatta / Majd ott lakunk a Szamosnál brummtatta brummtatta / Hol minden piros-sárga-kékben jár brummtatta brummtatta.”

Az oratórium minden sorában „a szabadság kéklő angyala” kerestetik. Fájón bűnvádló gesztussal. Ha a 10. verset idézem, azonnal észlelni eme keserű költői világ összes megpróbáltatását. „Nem voltunk hóhérok / de a hóhér házában laktunk // nem voltunk áldozatok / de az áldozatokkal / egy asztalnál ültünk // nem voltunk ellenállók / de az ellenállók szakítópróbáit / gyakoroltuk naponta. // S lelkünkben mégis a mézek méze: / az élet méze s a napok méze. / És csak ezzel együtt hiteles minden. // Am ha csak ezzel együtt / hát akkor kik is voltunk mi / ott és akkor valójában?”

